

»S obzirom na sve dosad rečeno, može se zaključiti da je idealna situacija za razvoj kritičkog mišljenja upravo filozofija s djecom u osnovnim školama, etika u svim razredima srednje škole, logika kao zaseban predmet i filozofija kao put ka kvalitetnom filozofskom mišljenju.« (Str. 220.)

Zaključno, može se ustvrditi da se ovdje radi o informativnoj, preglednoj, ali i poticajnoj knjizi, koja pored uvoda u promišljanje svih navedenih problema može poslužiti i kao primjer kombinacije filozofskih uvida s načinima njihova implementiranja u nastavi. Nije nevažno ni to da Ćurko uvažava veći broj filozofskih pristupa, čime ohrabruje filozofe koji slijede različite misaone tradicije da uvide živi potencijal u ideji filozofije s djecom, ali i otvoren prostor za osnaživanje kritičkog mišljenja u brojnim formalnim i neformalnim oblicima poučavanja.

Kritičko mišljenje predstavlja, kako je više puta naglašeno u knjizi, nezaobilazan uvjet stvaranja odgovorne osobe, kao individue i kao građanina. Ideal multidimenzionalnog mišljenja, posebice ako uvidimo važnost kreativnog mišljenja kao usko vezanog uz ono kritičko, zvijezda je vodilja izgrađivanju ne samo odgovorne, nego i svestrane i cjelovite osobe. S obzirom na to da u doba jednodimenzionalnog društva i jednodimenzionalnog čovjeka (pa time, dakako, i mišljenja) ta zvijezda sve više bljedi pred svitanjem vrlo novog svijeta, svaki doprinos njenom osvjetljenju hvale je vrijedan. Ova knjiga svakako predstavlja jedan od tih doprinosa.

Josip Guć

Boško Pešić, Rusmir Šadić (ur.)

Heideggerov kraj

Centar za kulturu i edukaciju

»Logos«, Hrvatsko društvo »Karl Jaspers«, Tuzla, Zagreb 2017.

Zbornik radova *Heideggerov kraj* u sebi sabire radove usmjerene tematski oko Heideggerova mišljenja bitka. U literaturi se uvriježilo razlikovati Heideggerov rani pristup bitku, u smislu fundamentalne ontologije kao egzistencijalne analitike tubitka, i kasni koji se posvećuje razabirućem mišljenju bitka kao iz-stajanju u stjecaju bitka. Navedeno razlikovanje temelji se na interpretaciji Heideggerova pojma *okreta* iz kojeg se izvodi teza o

okretu u filozofskoj poziciji. Sam Heidegger negira diskontinuitet vlastita mišljenja ističući da je cjelina njegova mišljenja posvećena pitanju bitka. Heidegger navodi da okret treba razumijevati u smislu mijene načina misaonog oslovljavanja, kako mišljenje oslovljava i kako je oslovljeno tubitkom. Na prethodno izloženu stalnost u Heideggerovom mišljenju upozoravaju i urednici, koji ističu da naslov *Heideggerov kraj* ne treba shvaćati ni kao okončavajuće nadilaženje Heideggerove misli ni kao završnu fazu Heideggerove filozofije koja odbacuje ideje prethodne faze. Umjesto toga, naslov *Heideggerov kraj* treba sugerirati mjesto sabiranja cjelokupnosti Heideggerove misli, što je jedini pravi način filozofskog pristupa promišljanju njegova djela. U skladu s tim, radovi izloženi u zborniku tematski su usmjereni prema Heideggerovim spisima nastalim poslije četrdesetih godina 20. stoljeća. Budući da se domaća recepcija Heideggera većinom referira na spise tematski vezane uz *Bitak i vrijeme*, ovaj zbornik predstavlja vrijedan doprinos hrvatskoj bibliografiji. Regionalno-međunarodni karakter zbornika pridonosi njegovu značaju jer pruža širi horizont uvida u recepciju poznije Heideggerove filozofije.

Zbornik izlaže šest radova koji problematiziraju različite vidove Heideggerova pristupa mišljenju bitka. Mario Kopic razlaže Heideggerovo odnošenje spram tradicije filozofije iznoseći viđenje predsokratovske misli kao začetka filozofije, zastranjenje izvorne grčke misli u metafiziku te mišljenje drugog začetka. Dean Komel propituje Heideggerovu inverziju strukture *ranijeg* i *kasnijeg*. Kasnost se pokazuje u dovršenju metafizike koje naviješta ranost drugog začetka mišljenja, drugog početka koji korakom natrag u kasnost dolazi na čistinu razabirućeg mišljenja istine bitka. Žarko Paić suprotstavlja dva modusa jezika kod Heideggera: jezik kao pjesan usmjeren k razotkrivanju istine bitka i jezik kao informaciju koji je posljedica znanstveno-tehničkog proračunavanja. Dragan Prole interpretira mijenu u Heideggerovu mišljenju bitka iz fenomenološke prizme uspoređujući Heideggerovo rano viđenje fenomenologije kao jedinog mogućeg pristupa bitku te kasnije napuštanje fenomenologije koja se pokazuje kao manjkavo sredstvo susretanja bitka. Janko Lozar izlaže utjecaj Nietzscheove filozofije na Heideggera, ukazujući na intimnu povezanost njihovih ontologija. Lozar pronalazi niz do-dirnih točaka: od začetka ontološke diferencije u Nietzscheovu djelu preko višestrukih odnošenja Nietzscheova prevladavanja metafizike i Heideggerova prebolijevanja metafizike do sukladnosti Heideggerova određenja raspoloženja i Nietzscheova zbora afekata.

Boško Pešić promišlja osmišljavajuće razabiruće mišljenje kao ono koje razabire istinu bitka. Ta je istina povlaštena stvar mišljenja u suprotnosti spram predočavajućeg podesnog mišljenja koje uvijek zahvaća samo izgled (*idea*) stvari.

Od svih izloženih radova najjazovnije uvide u Heideggerovo mišljenje pružaju »Heideggerov oprostaj od filozofije«, »Heideggerov drugi početak i dekonstrukcija prisvajanja« i »Filozofija kao stvar mišljenja«.

Kopić u tekstu »Heideggerov oprostaj od filozofije« zajedno s Heideggerom čini korak natrag u povijest filozofije da bi rasvijetlio stvar mišljenja koja u filozofiji ostaje skrivena. Filozofija je danas na svom umoru koji se očituje u odustajanju od onog transcendentnog deformacijom filozofije u spregu empirijske znanosti i tehnike koja je usmjerena na efikasno ljudsko ovladavanje svijetom. Navedeno ukazuje na odcepljenje filozofije od njezinog metafizičkog temelja koji se pokazuje kao platonistički idealizam jer zahvaća prisutnost bitka bića u liku ideje. U svim svojim preobražanjima metafizika ne doseže svoj temelj jer pitajući se o biću kao biću ne prispjeva do bitka. Time je u mišljenju istine bitka metafizika nadvladana. No to ne znači da je mišljenje koje nadvladava metafiziku anti-metafizičko. Bez obzira na manjkavost metafizičkog izlaganja bitka, metafizika svaki put kad zahvaća biće u njegovom izgledu uvijek nekako raskriva i bitak. Kopić ukazuje i na izvornu grčku bit filozofije, što je *philosophia* razumljena kao rado-znalost. *Philosophos* je pridjev koji uvodi Heraklit označavajući njime onoga koji ljubi ono *sophon*. Ljubiti ono *sophon* za Heideggera, kao i za Heraklita, znači biti u suzvučju s *logosom* i ljubiti cjelinu kao ukupnost svih bića sabranu u onome po čemu je biće, a nije nebiće. To da je sve biće u bitku izaziva čuđenje kod Grka te se time čuđenje može postaviti kao počelo filozofije. Kopić zapaža da određenje čuđenja kao počela filozofije dovodi u pitanje jednačenje metafizike i filozofije jer čuđenje nije metafizička kategorija. Metafizika otklanja čuđenje te stoga već Aristotel uvida da se bezizlaznost (*aporia*) ljubavi prema znanju treba okončati u znalaštvu, dok u novovjekovnoj filozofiji dvojba usmjerena na izvjesnost, kao pouzdanje u apsolutnu spoznaju, nadomješta čuđenje. Za Heideggera je značajno da je čuđenje ugodaj jer je za njega filozof onaj koji je u ugodaju, što ga čini pozvanim i uskladenim s glasom bitka. Ukoliko se dvojba može odrediti kao metamorfoza temeljnog ugodaja u novovjekovlju, utoliko je za današnje vrijeme simptomatičan ugodaj slutnje. Slutnja je sazdana iz ugodaja strahopoštovanja, užasavanja i suzdržanosti. Strahopoštovanje je način se-

bepribližavanja koje u sebi sabire sve odnose bitka. Suzdržanost je temelj brige tubitka kao ustrajavanja koje podnosi ono Tu. Užasavanje je užasavanje nad suvremenom napuštenosti bivstvovanja. Kopić upozorava da kod Heideggera ostaje problematično treba li kao temeljni ugodaj razumjeti slutnju, suzdržanost ili užasavanje, budući da Heidegger tvrdi da se suzdržanost temelji na užasavanju te da je suzdržanost temeljni ugodaj jer je podnošenje onog Tu ishodište svih ostalih ugodaja. Navedenoj pomutnji doprinosi i to što je Heidegger ranije odredio tjeskobu kao temeljni ugodaj. Tjeskobu shvaćenu kao ustrajnost u najvišoj ljudskoj zadaći iskušavanja istine bitka u koju je čovjek prizvan glasom bitka. Kao takva, tjeskoba je užas spram bezdana u kojem prebiva strahopoštovanje.

U tekstu »Heideggerov drugi početak i dekonstrukcija prisvajanja« Dragan Prole polazi od fenomenoloških korijena Heideggerova razumijevanja bitka. Iako je Heidegger postavio fenomenološku metodu kao jedini način obrade ontologije, ubrzo je uvidio njena ograničenja te ju je odlučio poduprijeti hermeneutikom. Fenomenologija je manjkava jer je bitak transcendens kojemu se ne može pristupiti u cijelosti oslanjajući se samo na fenomenalnost svijesti. Pomoću hermeneutike fakticiteta, shvaćene u smislu prilagodavanja mogućnostima vlastita bitka tubitka, Heidegger prihvaća model ontološkog prisvajanja (*Aneignung*). Prole zapaža da takva metoda pristupa bitku ostaje ograničena konačnošću tubitka te da susretanje tumača u liku tubitka i tumačene strukture bitka u jednoj osobi ne nadilazi idealističku podvojenost odnosa subjekt-objekt karakterističnu za fenomenologiju. Budući da sprega fenomenologije i hermeneutike nije dala željene ontološke rezultate, Heidegger napušta hermeneutiku fakticiteta zalažući se za desubjektivaciju. Desubjektivacija se očituje u nadomješanju modela prisvajanja lišavanjem svega prisvojenog. Pristajanje uz lišavanje posljedica je Heideggerova uvida u spregu prisvajanja novovjekovne filozofije subjektiviteta i tehnike. Budući da Heidegger uvida da bitak ne ovisi o čovjeku, čovjek više nije određen kao pokretač i poticatelj iskustva bitka nego kao pasivni primatelj prepušten i obuzet bitkom. Iskustvo bitka privilegirano je iskustvo susreta s neiskusivošću samog bitka koje dovodi do potuđivanja. Potuđivanje se pokazuje u dva vida. S jedne strane, kao razobličavanje metafizičkog svijeta koje vraća čovjeka njemu samom u uzmicanju od sebe kao metafizičkog čovjeka usmjerenog na predmetnost bića, a s druge kao zadatak transcendiranja za koji paradigmu pruža pjesnička egzistencija. Posljedica dvostrukog potuđivanja prispijevanje je do

drugog začetka postmetafizičkog mišljenja na niti vodilji oneobičavanja svakidašnjeg.

Pešić u tekstu »Filozofija kao stvar mišljenja« pristupa Heideggerovoj misli upozoravanjem na tradicijsko zakrivanje izvora mišljenja putem predstavljajućeg podesnog mišljenja. Predstavljajuće podesno mišljenje jest mišljenje metafizičkog proračuna koje je utemeljeno na predstavljanju smjera prema mjerljivosti rezultata da bi dovelo stvar pod svoju vlast. Posljedica takvog mišljenja zakrivanje je same stvari mišljenja, formirajući svoje viđenje na temelju predstave koja zakriva ono stvarno stvari. Time mišljenje utemeljeno u matematičkoj preciznosti tvori znanje koje je privid stvari. Pešić, slijedeći Heideggera, navodi da drugačije viđenje stvari pruža osmišljavajuće razabiruće mišljenje koje pristupa samostojnosti stvari. Do samostojnosti stvari prispjeva se ako se stvar misli u razlici spram predmetnosti predmeta te se ne zaustavlja na njezinom predstavljanju. Samostojnost stvari je ono stvarno stvari dano u njezinom uspostavljanjem temeljnom ustrojstvu. Na taj način razabiruće mišljenje ne uspostavlja stvar u predmetnosti njezina predmeta svodeći ju na njezin izgled (*idea*). Samostojnost stvari dostupna je ako se stvar pokazuje u svojoj blizini – prostornosti koju tvori stvar mišljenja. Taj prostor stvari mišljenja ne treba razumijevati mjerljivo topografski jer smanjenje daljine ne znači približavanje nego, naprotiv, izostanak daljine stvara udaljšavanje. Da bi se stvar mišljenja kao ono skriveno dovela do prave riječi potrebno je, čuvajući blizinu, približiti je daljini. Daljina je potrebna jer se čovjek kroz predočavajuće podesno mišljenje udaljio od biti filozofije. Približavanje stvari mišljenja odvija se kroz okret mišljenja od zaborava biti bitka k mišljenju istine bitka. Razabiruće mišljenje koje misli istinu bitka priprema mjesto u kojem će bit bitka biti dovedena do jezika koji mišljenje tek treba oblikovati kao svoj odgovor zaboravljenoj biti bitka. Približavanjem kroz okret mišljenja čovjek stupa u stjecaj kojim stječe uvid u povijesni usud supripadanja povijesnih epoha. Događaji baštinjeni u povijesnim epohama pokušaji su otkrivanja samoskrivanja te se u supripadnosti epoha sama stvar pokazuje u neskrivenosti svoje istine. Zato samo mišljenje koje dolazi do biti onoga što tradira epoha dolazi do svoje stvari. Razumijevanjem stjecaja čovjek prispjeva k istini kao neskrivenosti sebeskrivajućeg na čistini. Mišljenjem svoje stvari filozofija pruža odgovor čiji je smisao i temelj u predjelu ljudske zaigranosti. Odgovor koji zahtijeva blizinu ne samo stvari mišljenja nego i onog nemišljenog što preoblikuje čovjeka najviši je čin slobode. Zato se dovršenje filozofije događa kada ona

uspostavi svoje pitanje. Kraj filozofije mjesto je u kojem se cjelina njezine povijesti sabire u svoju krajnju mogućnost. Na kraju Pešić upozorava da danas više nego ikad prije treba istaknuti zadaću filozofije kao ustrajavanja u kritičkom samorazumijevanju jer suvremena kriza humanističkog obrazovanja svodi mišljenje na fanatizam metodološke preciznosti i historiografskog fakticiteta.

Martina Volarević

Marko Uršić

O renesansnoj ljepoti

**Naklada Lara, Zagreb 2016.,
prevela Ksenija Premur**

Knjiga Marka Uršića *O renesansnoj ljepoti* govori o tome kako se »blagovijest uvijek zbiva kada se susretu dvije duše« (str. 352). Zaista, blagovijest renesansne ljepote Marka Uršića čitatelja vodi ususret dviju duša: Brunu i Mariji. Priča susreta njihovih duša nagoviješta se kroz tetralogiju knjiga o »četiri doba«, a knjiga koju se ovdje želi prikazati druga je u nizu. U ovoj knjizi autor želi navijestiti blagovijest renesansne ljepote, otisnute na 365 stranica knjige napisane u obliku filozofskih dijaloga i monologa. Sudionici su razgovora Bruno i Marija, a mjesto radnje grad ruža – Firenca.

Od korica knjige, koje odražavaju renesansno žutu boju i na čijoj se plohi nalazi slika Botticellijeve *Primavera, in medias res* čitatelja se uvlači u razgovor Bruna i Marije na terasi s pogledom na Firencu. U ljepoti Firence, već na početku, ali i kasnije u dijalogu, Uršić daje naznaku slijeda radnje knjige; od »Terase s pogledom« u čijem vidokrugu pogled pada na znamenitosti Firence, također se u duhu otvara pogled prema unutrašnjosti radnje *O renesansnoj ljepoti*. Centar renesansno lijepog u dijalogu se oblikuje oko Botticellijeve *Primavera*, u čijem se slikovnom ozračju Bruno i Marija propituju o onome što je autor slike svojim djelom želio poručiti. U razgovoru jedne umjetničke duše i filozofskog kozmopolita, kroz dijalog, uz igru riječi i tumačenje simbola, mogu se saznati činjenice o ulozi renesansne umjetnosti i osobitostima umjetnika toga doba. Posebno su u prvi plan, u obliku novele, stavljene činjenice o Botticelliju, a potom iznesene povijesne činjenice o slici *Primavera*, njezinu sadržaju, motivima i tumačenjima, uz bilješku o naručitelju slike. U srži se svakog poglav-